

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת יתרו תשע"ד

למה ניתנה תורה דוקא ע"י משה רבינו?

בא אחר מתן תורה, בזכות יורד לישראל מן בכל יום (ע"י תענית ט, א) - ואם כך, באמת תורה רבה, אבל אין לי צורך בעצותיך. ברוך ה', הסתדרתי יפה מאד גם בלעדיהן'. אבל משה לא אומר כך! יתרו נותן לו עצה ואומר לו לשאול את ה' אם לקבלה (שמות יח, כג ורש"י שם), ומשה עושה כדבריו ללא אומר ודברים: "וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֲתָנוּ, וַיַּעַשׂ כַּל אֲשֶׁר אָמַר" (שם, כד). מפני שמה הוא "עָנָו מְאֹד מִפְּלֵ הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (במדבר יב, ג), ועל כן אפילו מחותנו, שעד לא מזמן היה גוי, הוא מוכן לקבל עצה.

לכן נכתבה פרשה זו לפני פרשת מתן תורה, כדי ללמדנו מדוע דוקא משה זוכה לתת תורה לישראל: עניו כזה - הוא זה שראוי להיות השליח, לקבל תורה מהקב"ה ולמסרה לישראל. כי התורה צריכה להמסר לישראל כצורתה המקורית, ללא השפעה מאישיותו של השליח. ולכן, רק אדם שהוא עניו ביותר, ללא שום עצמיות משלו, מתאים למשימה זו. משה הוא חסר עצמיות לחלוטין. "וַיִּנְחָנוּ מֶה" - הוא אומר על עצמו ועל אהרן (שמות טז, ז). אין לנו שום עצמיות⁶. ממילא, רק הוא ימסור את התורה בדייקנות, בלי להכניס בה גוון עצמי. מי שאינו בתכלית הענוה, עלול (מבלי שיתכוין לכך) לערב בתורה שיקבל בנבואה את עצמיותו. לכן דוקא משה, העניו מכל האדם, הוא הראוי להעביר את התורה לעם ישראל. הוא ימסור את התורה בדיוק כפי שקבלה, בלי להכניס בה שום דבר מעצמיותו, כי אין לו כלל עצמיות.

נבואת משה באספקלריא המאירה - תנאי הכרחי למסירת התורה בדייקנות

נקודה זו שהזכרנו, שמה רבינו היה חסר כל עצמיות, היא עומק דברי חז"ל שאמרו, "כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה, משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה" (יבמות מט, ב). ודאי יש ענינים נסתרים בזה, אבל באופן פשוט נראה שביאור הענין הוא כך: כאשר עובר דרך זכויות שקופה, הוא עובר פחות או יותר ללא שינוי. נכנס לְבָן ויוצא לְבָן. לעומת זאת, כשהאור עובר דרך זכויות צבעוניות, מתקבל אור צבעוני, כפי גוון הזכויות שדַרְפָּה עבר האור. כך גם בענין הנבואה: הנבואות שנמסרות לנו ע"י שאר הנביאים, מגיעות אלינו קָאוֹר שעובר דרך זכויות צבעוניות, שאז יש שינוי בצבע האור שמגיע אלינו. לעומת זאת, נבואתו של משה רבינו מגיעה אלינו קָאוֹר שעובר דרך זכויות לבנה ושקופה לחלוטין ("אספקלריה המאירה"), שהאור עובר דרכה בלי שום שינוי⁷.

ממה נובע ההבדל הזה? הבדל זה נובע מכך, שמה רבינו הוא "עָנָו מְאֹד מִפְּלֵ הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה", וענוה מופלגת זו הופכת אותו לחסר עצמיות לחלוטין, זכויות חסרת צבע, ועל כן הנבואה ה"עוברת" דרכו מגיעה אלינו בדיוק כפי שְׁקִבְלָה משה רבינו, ללא שינוי. לעומת זאת, שאר הנביאים לא הגיעו למדרגת ביטול העצמיות באופן מוחלט כמו משה רבינו. ממילא, הנבואה העוברת דרכם "נצבעת" ע"י מידותיהם, ומגיעה אלינו שלא בצורתה המקורית. משל למה הדבר דומה? לשני יהודים שביקרו בבית מדרש מסויים,

למה קדמה פרשת יתרו לפרשת מתן תורה?

ביאתו של יתרו למדבר, והעצה שנתן למשה רבינו בענין מינוי השופטים - כפי שמסופר בתחילת פרשתנו (שמות יח) - מובאות בתורה בין מלחמת עמלק (שם יז, ח-ט) למתן תורה (שם יט).

בגמרא נחלקו, מתי באמת הגיע יתרו למדבר. האם לפני מתן תורה הגיע - כפי הסדר שמופיע בתורה - או רק לאחר מתן תורה הגיע, שלא כפי הסדר שמופיע בתורה (ע"י זבחים קטז, א. ומובא ברש"י כאן - יח, יג)¹. והנה, הגם שאין מוקדם ומאוחר בתורה, בכל זאת, בכל מקום שהתורה מביאה דברים שלא כפי סדר התרחשותם, הרי מוכרח להיות איזה טעם לכך. יש לברר, אפוא, מהו הטעם לשינוי הסדר בפרשה שלנו (למי שסובר כן).

הרמב"ן מביא, שהאבן עזרא מסביר באמת, שפרשת יתרו נכתבה שלא במקומה, "בעבור דְּבַר עמלק. כי כאשר הזכיר הרעה שעשה עמנו עמלק וצוה שנגמלוהו כרעתו, הזכיר שעשה לנו יתרו טובה, להורותנו שנשלם לו גמול טוב, וכשבא להכרית את עמלק כמִצְוֵה עֲלֵינוּ, שנוזהר בבני הקיני² העומדים עמהם³ ולא נוספים עִמָּם. הוא דְּבַר שאול שאמר להם [לבני הקיני, לפני שבא להלחם בעמלק]: סָרוּ רְדוּ מִתּוֹף עֲמַלְקִי, פֶּן אֶסְפְּךָ עִמּוֹ, וְאַתָּה עֲשִׂיתָה חֶסֶד עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעִלּוֹתָם מִמִּצְרָיִם" (שמו"א טו, ו).

כלומר, פרשת יתרו נכתבה שלא במקומה, כדי להסמיכה למלחמת עמלק (שבסוף הפרשה הקודמת), וכדי להראות את הצד השווה והמנוגד ביניהן, שכשם שהרעה שהרע עמלק לישראל זכורה לו עד סוף כל הדורות, כך הטבתו של יתרו שהיטיב עם ישראל זכורה לו לדורות. וכשם שצריך להלחם בעמלק שגמל רעה לישראל, כך צריך להכיר טובה לבני יתרו שגמל טובה לישראל⁴.

למה קדמה פרשת מינוי השופטים לפרשת מתן תורה?

והנה, בין אם ביאתו של יתרו למדבר היתה לפני מתן תורה, ובין אם היתה לאחר מתן תורה, מינוי השופטים - שנעשה בעצת יתרו - לכל הדעות היה לאחר מתן תורה (ע"י רש"י שמות יח, יג⁵). ולגבי הקדמתה של פרשה זו למתן תורה, לא תועיל לנו תשובתו של האבן עזרא. צריך אפוא למצוא טעם אחר, למה הקדימה התורה גם פרשה זו לפרשת מתן תורה.

ושמעתי מאבי מורי ז"ל לבאר, שפרשת מינוי השופטים נכתבה לפני פרשת מתן תורה, מפני שהיא משמשת כהקדמה למתן תורה. פרשת מינוי השופטים מלמדת אותנו, מאיזה טעם זכה דוקא משה רבינו להיות מוסר התורה לישראל, ומה החשיבות שיש לכך לגבי מתן התורה עצמו:

הרי בפרשה זו מסופר על עצות שנתן יתרו למשה, איך להנהיג את העם: עֲשֵׂה כֵךְ, וְעֲשֵׂה כֵךְ, ואל תעשה כך. כיצד היה אדם אחר מגיב לעצות כאלו? גם אדם מנומס מאד, היה מגיב פחות או יותר כך: 'רָאה, חָמִי הִיָּקַר! עד היום הצלחתי - גם בלי עצותיך - להכות את פרעה בעשר מכות, להוציא את ישראל ממצרים, לקרוע להם את הים, להלחם בעמלק, להוריד תורה מן השמים (למי שסובר שיתרו

זהו שאמרו חז"ל: "משה נתנבא בְּכַה אָמַר ה', והנביאים נתנבאו בְּכַה אָמַר ה'. מוסיף עליהם משה, שנתנבא בלשון זה הַדְּבָר אֲשֶׁר צָנְהָ ה'"¹⁵ (ילק"ש במדבר רמז תשפ"ד. הובא ברש"י במדבר ל, ב). מה ההבדל בין "כַּה אָמַר ה'" ל"זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צָנְהָ ה'"? "כַּה אָמַר ה'" פירושו - כך אמר ה' בכללות הענין ("כַּה" - "כמו"). ואילו "זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צָנְהָ ה'" פירושו - כך אמר ה' בדיוק¹⁶. לכן, רק משה יכול להתנבא בלשון "זה הדבר", כי רק הוא קולט את דבר ה' במדויק. משא"כ שאר הנביאים, הם יכולים להתנבא רק בלשון "כַּה אָמַר ה'", כי הם קולטים רק את כללות הענין, בבחינת "חידות" שעוד זקוקות לפענוח, ואין מדרגת נבואתם מספיקה כדי לראות דברים מדויקים לגמרי, כמשה רבינו.

במקום שמשה כן משנה קצת מדברי ה' מסיבות מסוימות, הוא באמת משתמש בלשון "כַּה אָמַר ה'", ולא בלשון "זה הדבר". למשל, במכת בכורות, ה' אומר למשה: "כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא מִצְרַיִם" (עי' ברכות ג, ב), ומשה מְשַׁנֵּה ואומר: "כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם" (שמות יא, ד). למה הוא משנה? - שמא יטעו איצטגנני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא (רש"י שם). לכן נאמר שם, "כַּה אָמַר ה', כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם", ולא נאמר "זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר אָמַר ה'", כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם". גם בחטא העגל, משה אומר לבני לוי: "כַּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שִׁימוּ אִישׁ חַרְבּוֹ עַל יָרְכוֹ... וְהָרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ" (שמות לב, כז), ומביא רש"י מחז"ל: "כַּה אָמַר ה'" וגו', והיכן אמר? - "זִבְחֵי לְאֱלֹהִים"¹⁷ יְחַרְסוּ" (שם כב, יט). כלומר, ה' מעולם לא אמר למשה באופן מפורש, "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי לְוִי וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם, שִׁימוּ אִישׁ חַרְבּוֹ עַל יָרְכוֹ" וכו'; אלא ה' אמר רק "זִבְחֵי לְאֱלֹהִים יְחַרְסוּ", ומזה משה מסיק מעצמו, שבני לוי צריכים עכשיו לטול את חרבם ולדון את עובדי העגל. לכן משה אומר שם "כַּה אָמַר ה'", ולא "זה הדבר"¹⁸. אבל כשמשה אומר את דבר ה' כמות שהוא, אז הוא מוסר את הדברים בלשון "זה הדבר", ולא בלשון "כַּה אָמַר ה'".

רק המבטל את עצמיותו ראוי להביא גאולה לעולם

חז"ל אמרו, "כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, שנאמר: וְהָאֱמֹר אֶסְתֵּר לְמַלְךְ בְּשֵׁם מְרַדְכִי" (אבות פ"ו מ"ו). כשמרדכי מגלה את הקשר שקשרו בגתן ותרש נגד המלך - יש לאסתר הזדמנות לרכוש "נקודות זכות" אצל המלך, ע"י שתתן לו להבין כאילו היא זו שחשפה את המזימה. אבל אסתר לא עושה כך, אלא אומרת את הדברים בשם אומרם, ולא לוקחת את הכבוד לעצמה. עד כדי כך היא מצניעה את חלקה בענין, עד שאחר כך, כשהמלך מבקש לקרוא לפניו את ספר הזכרונות, נמצא כתוב שם "אֲשֶׁר הִגִּיד מֶרְדֵּךְ כִּי עַל בְּגָתְנָא וְתָרְשׁ וְכו'" (אסתר ו, ב). לא נאמר "אֲשֶׁר הִגִּידוּ מֶרְדֵּךְ כִּי וְאֶסְתֵּר עַל בְּגָתְנָא וְתָרְשׁ", או "אֲשֶׁר הִגִּידָה אֶסְתֵּר בְּשֵׁם מְרַדְכִי עַל בְּגָתְנָא וְתָרְשׁ", אלא רק "אֲשֶׁר הִגִּיד מֶרְדֵּךְ כִּי עַל בְּגָתְנָא וְתָרְשׁ". אסתר כלל לא נזכרת שם. המלך היה יכול לתת כבוד גם לאסתר, אם לא לרכב על הסוס, לפחות איזה כבוד אחר, אבל היא לא מקבלת שום כבוד בסיפור הזה, רק מרדכי. כי אסתר אומרת דבר בשם אומרו באופן מוחלט, ולא לוקחת לעצמה מן הכבוד אפילו מעט. לכן זכתה להביא גאולה לישראל.

נשאלת השאלה: למה לא מצאנו גם על משה ואהרן, שאמרו איזה דבר בשם אומרו? הרי גם הם זכו להביא גאולה, אולי אף גדולה יותר מהגאולה שהביאו מרדכי ואסתר. ובכל זאת, לא מצאנו שכתוב, שמשה ואהרן אמרו איזה דבר בשם אומרו. למה? - חשבת, אולי הטעם לכך הוא זה: הרי למה נצרך התנאי הזה, להיות "אומר דבר בשם אומרו",

ונתבקשו לתאר את מה שראו. זה מספר שראה ארון קודש וחלונות וסטנדרים, וזה מספר שראה תלמידים יושבים ולומדים. ממה נובע השוני? מזה שכל אחד "נתפס" לראות את מה שעניין אותו יותר על פי מידותיו. שני תיאורים שונים לחלוטין - ושניהם אמת! כך גם בענין הנבואה: כל נביא קולט את מראָה הנבואה דרך כוחות הנפש שלו, וכשהוא מוסר את נבואתו - הנבואה "עוברת" דרך עצמיותו ומושפעת ממנה⁸.

זהו שאמרו חז"ל: "סגנון אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד"⁹ (סנה' פט, א). מראה הנבואה נראה לכל הנביאים באופן שווה, אבל מקבל ביטוי שונה אצל שני נביאים שונים שמספרים מה ראו^{10,11}. עד כדי כך, שאם מוצאים שני נביאים מתנבאים בלשון זהה לגמרי, יש להסיק מכך שנביאי שקר הם, וְתִאָמַרְנוּ בִּינֵיהֶם אֵת "נבואתם" (שם) [כמו בהלכות עדות, שגם שם, אם שני עדים מעידים בלשון מכוונת לגמרי, יש לחוש שעדי שקר הם ולפסלם (הור"מ סי' כ"ח סעי' י)].

במה דברים אמורים? בשאר הנביאים. אבל אצל משה רבינו - הנבואה עוברת דרך "אספקלריא המאירה". אין לו עצמיות שתשפיע על קליטת מראה הנבואה. ממילא, הנבואה עוברת דרכו בדיוק כפי שנמסרה לו. "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבֹר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות יט, ו), לא פחות ולא יותר (רש"י שם). אין אצלו תוספות ושינויים. מדרגת נבואה זו נובעת, כמוכּוּן, ממעלתו המיוחדת של משה רבינו על פני שאר הנביאים, אך כפי שהסברנו, היא חיונית לצורך נתינת התורה לישראל באופן מדויק. לו היתה נבואתו של משה באספקלריה שאינה מאירה, היה מקום לבעל דין לטעון, אולי ח"ו התורה לא נמסרה לנו ע"י משה בדיוק כפי שִׁקְבְּלָהּ מפי השכינה. לכן נמסרה התורה למשה באספקלריה מאירה, כדי שלא יהיה שום מקום לטענה כזו¹². בגלל הענוה הזו של משה רבינו, בגלל שאין לו שום עצמות, הוא האדם המתאים למסור את התורה לישראל. הוא ימסור את תורת ה' כמות שהיא, בלי שינויים.

תנאי הכרחי נוסף למסירת התורה בדייקנות - וּמְרָאָה, וְלֹא בְּחִידוֹת"

והנה, חוץ מהבדל זה - שנבואתו של משה רבינו היא באספקלריה המאירה (לא מושפעת מעצמיותו), ונבואתם של שאר הנביאים היא באספקלריה שאינה מאירה (מושפעת מעצמיותם) - קיים הבדל נוסף בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים, כבר בְּמִרְאֵה הַנְּבוּאָה הַמְקוּרִי שֶׁמֵרָאִים לָהֶם. המראה שרואים שאר הנביאים, הוא בבחינת "חידות" - דבר בלתי ברור שטעון פיענוח. מה שאין כן משה רבינו - הוא רואה נבואה ברורה, וּמְרָאָה, וְלֹא בְּחִידוֹת" (במדבר יב, ח)¹³.

גם מדרגת נבואה מיוחדת זו של משה רבינו נובעת ממעלתו המיוחדת על פני שאר הנביאים. ולענינו - גם מדרגה זו חיונית לצורך העברת התורה מה' לישראל באופן מדויק. לו היתה נבואתו של משה במדרגה של "חידות", היה מקום לטעון, אולי משה לא הבין במדויק את דברי ה', [כמו שמצינו אצל אברהם אבינו ויונה הנביא, שטעו בהבנת דברי הנבואה שנאמרו להם (לגבי אברהם - ע"י רש"י בראשית כב, יב; לגבי יונה - ע"י רש"י סנה' פט, ב ד"ה ואיהו דלא ידע)]. אצל משה רבינו אין דבר כזה. הוא מקבל את נבואתו ב"מְרָאָה וְלֹא בְּחִידוֹת", כדי שלא יהיה מקום לטעות בהבנת מראה הנבואה. הוא רואה דברים ברורים, בלי שיצטרך לפענח שום דבר¹⁴.

לתורת ה', ולא שח"ו יעשה תורה לעצמו נגד תורת ה'.

משה גם מסר את נפשו בעד כלל ישראל. כשהוא מתפלל עליהם אחרי חטא העגל, הוא אומר: "יְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם, וְאִם אֶינִי נָא מִסְפָּרָךְ אֲשֶׁר פָּתַבְתָּ! (שמות לב, לב) מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם (ברכות לב, א). אחרי כל הכבוד של משה שמוזכר בתורה, הוא מוכן להעלם מהתורה; שלא יהיה כתוב שהוא זה שקיבל תורה ומסרה לישראל, לא יהיה כתוב שהוציא את ישראל ממצרים, והכל - כדי שהקב"ה יסלח לישראל. זוהי מסירות הנפש שאף אחד לא יכול להגיע אליה. מפני שאף אחד אין לו המעלה של משה רבינו. כל אדם, אפילו אם ימסור את חייו על קידוש השם - זה לא מגיע למה שעשה משה, שמבטל את עצמו לא רק כלפי הקב"ה, אלא גם כלפי ישראל. מוכן לוותר על כל מה שיש לו, כל העוה"ז והעוה"ב, בעד כלל ישראל. כל אחד מאיתנו חייב גם כן להשתדל, שהתורה שלו תהיה בעד כלל ישראל, לא רק בשביל עצמו. כך הולכים בדרך של משה רבינו לפי הדרגה שלנו.

כל הדרך של עם ישראל היא ירושה מאברהם אבינו, ושתי המדות היסודיות של אברהם אבינו הן חסד ואמת. אמת - זו התורה, שהיא דעת אלקים, וחסד זו אהבת הבריות ואהבת ה', "איזה הוא חסיד המתחסד עם קונו" (וזהר ח"ב קיד, ב). אהבת ה' ואהבת הבריות, אלה הן מידות היסוד של אברהם אבינו, שמהן נבנה עם ישראל. מזמור פ"ט בתהלים פותח במילים "מִשְׁפִּיל לְאֵיֶתֶן הָאֲזָרְחִי" (תהלים פט, א). "אֵיֶתֶן הָאֲזָרְחִי" - זה אברהם אבינו, שנקרא "אֲזָרְחִי" כיון שהגיע לארץ ישראל מֵאֲרָם, שהיא במזרח (כ"ב טו, א). ומה אומר "אֵיֶתֶן הָאֲזָרְחִי"? - "חֲסִדֵי ה' עוֹלָם אֲשִׁירָה, לְדֹר וָדֹר אֲדִיעֶ אֲמוֹנָתְךָ בְּפִי" (תהלים פט, ב). דברים אלו מתאימים באמת לאברהם אבינו. חסד ואמונה הם היסודות שעליהם בנויה עבודתו של אברהם. הוא מלמד את דרך החסד בעולם - "חֲסִדֵי ה' עוֹלָם אֲשִׁירָה", וכן מפיץ בעולם את האמונה בה' - "לְדֹר וָדֹר אֲדִיעֶ אֲמוֹנָתְךָ בְּפִי". לכן, כשאורחיו רוצים להודות לו על החסד שעשה עמם, על הכנסת האורחים שלו, הוא אומר להם: "ברכו למי שאכלתם משלו! סבורים אתם שמשלי אכלתם?! מִשָּׁל מִי שֶׁאָמַר וְהִיא הָעוֹלָם אֲכַלְתֶּם", ולו צריך להודות! (רש"י בראשית כא, לג) חסד ואמונה משמשים כאן כאחד.

מדוע עוסק אברהם דוקא בשני תחומים אלו, בעשית חסד ובהפצת אמונה? - אומר אברהם: "כִּי אֲמַרְתִּי עוֹלָם חֲסִד יִבְנֶה, שְׁמַיִם תִּכְנֶן אֲמוֹנָתְךָ בְּהֵם" (שם, ג). חסד ואמונה הם אלו שבונים את העולם, ונותנים לו זכות קיום. לכן עוסק אברהם בשני יסודות אלו, ומנחיל אותם גם לאחרים.

שני ענינים אלו צריכים להיות היסוד גם לעבודת ה' שלנו. מצד אחד לחפש את האמת בתורה, את האמונה בתורה, להבין את דבר ה' עד כמה שאפשר, ומצד שני - חסד. ללמד לאחרים, להפיץ את התורה בעם ישראל, ולזכות כל יהודי בלימוד תורה ובקיום מצוות. שתי מדות היסוד של אברהם אבינו, אלה שמשנה רבינו הגיע בהן לשלמות, חסד שלם עד כדי מסירות נפש, ואמת שלמה עד שזכה שהתורה תקרא על שמו, "תורת משה" - הן צריכות להיות היסוד לכל עבודתנו.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

כדי לזכות להביא גאולה לעולם? מה למדה זו ולגאולה? הסביר המהר"ל (בפירושו למס' אבות שם) כך: אם מי שאינו מקפיד לומר דבר בשם אומרו יביא את הגאולה, הוא לא יתלה את הגאולה בקב"ה, אלא יאמר שהוא בחכמתו ובעוצם ידו הביא את הגאולה. "אני עשיתי, אני פעלתי, ואני הבאתי את הישועה"... ולא זו צורת הגאולה שהקב"ה רוצה בה. הקב"ה רוצה שכולם ידעו ויבינו, שהקב"ה הוא שהביא את הגאולה לעולם, ולא בשר ודם. לעומת זאת, מי שיש לו ענוה והתבטלות מספקת כדי ליחס דברים לאומרים ולא לעצמו, מִבִּיֵּן גַם לִיְחִס את הגאולה למי שהביאָה, ולא לעצמו. מודכי יִיחס את הגאולה לקב"ה, אסתר תִיַחס את הגאולה לקב"ה, ולכן הם אלו שראויים שישועת עם ישראל תבוא על ידם. הם דואגים רק לכבוד שמים, לא לכבוד עצמם, ומי שאלה הם מניעיו, זוכה להביא גאולה לעולם.

והנה, אצל משה ואהרן אין חשש כזה, שהם ייחסו את הגאולה לעצמם. הם הרי אומרים "ונחננו מה", אין להם שום עצמיות משלהם. ממילא אין חשש שייחסו את הגאולה לעצמם. א"כ פשיטא שהם ראויים להביא גאולה לעולם. אין צורך שיאמרו דבר בשם אומרו כדי להוכיח זאת.

יסודות העבודה - חסד ואמת

משה מקבל את כל התורה שבכתב ואת כל התורה שבעל פה, "מקרא, משנה, תלמוד ואגדה, אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו, כבר נאמר למשה בסיני" (יר' פאה פ"ב ה"). הוא מקבל את כל הפירושים על התורה. כל מה שצריך לדעת - משה רבינו מקבל. הוא זוכה גם שהתורה תקרא על שמו. הוא אומר: "וכי מה אני שנתן לי הקב"ה תורה?... חמודה גנוזה יש לך, שאתה משתעשע בה בכל יום, אני אחזיק טובה לעצמי?! - אמר לו הקב"ה למשה: הואיל ומיעטת עצמך - תִקְרָא על שמך, שנאמר: זְכָרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עֶבְדִּי" (שבת פט, א). התורה נקראת "תורת משה", על שמו של משה רבינו.

אף אחד לא יכול להיות כמו משה רבינו, אבל במדה מסויימת כל אחד יכול להגיע למדרגה הזו שהתורה תקרא על שמו, כפי שאומרת הגמרא ("ע"ז יט, א), שבהתחלה התורה נקראת תורת ה', ולבסוף היא נקראת תורתו של זה שלמד אותה, שנאמר: "כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' תִּפְצְוּ, וּבְתוֹרַתוֹ" ¹⁹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה" (תהלים א, ב). כמו שהתורה מתייחסת אל משה, כך במדה מסויימת היא מתייחסת אל כל אחד שהוגה בתורה. אם הוא באמת רוצה בתורת ה', לומד ברצינות כדי לדעת את דבר ה' - הוא זוכה שהתורה תקרא על שמו, "ובְתוֹרַתוֹ יִהְיֶה".

גם אם אדם לומד תורה ולומד פשוט לא נכון בגמרא, לכאורה הוא לא לומד את תורת ה', הוא לומד טעות, בכל זאת אומרים חז"ל, "כל פיטטיא בישין, ופיטטיא דאורייתא טבין" (ירוש' סוף מס' ברכות). כלומר, כל הפטפוטים אינם טובים, חוץ מפטפוט בדברי תורה שהוא טוב. אפילו שאדם טועה בהבנת הסוגיא, גם זה טוב, והוא מקבל שכר על כך, שהרי הוא מנסה להבין את דבר ה'. אפילו האמוראים טעו לפעמים בלימוד, ואנו ודאי שטועים לפעמים בלימוד, אבל בכל זאת מקבלים שכר גם מה שלומדים בטעות. ובלבד שאדם ישתדל באמת, עד כמה שהוא יכול, לבטל את רצונותיו, ולחפש מהו באמת רצון ה'. ש"תורתו" תהיה מותאמת

1. ועי' אבן עזרא ורמב"ן בתחילת פרשתנו, שהאריכו להביא ראיות מן הכתובים לשתי השיטות.
2. שהיו מבני יתרו.
3. שהיו גרים עם עמלק.
4. וכעין זה כתבו גם התוס' (ע"ז כד, ב סוף ד"ה יתרו).
5. וכן כתבו התוס' (ע"ז כד, ב ד"ה יתרו). אבל בעלי התוס' על התורה (שמות יח, יג) כתבו, דאפשר לומר שלמ"ד יתרו קודם מתן תורה בא, גם מינוי השופטים שנעשה בעצתו היה קודם מתן תורה. וכן משמע ברמב"ן (שם, א, וכן בפירושו לספר דברים א, ט).
6. אף שגם את אהרן כלל עמו בזאת הבחינה ורא"כ יש לשאול, למה לא ניתנה תורה על ידי אהרן, וזה מפני שתלונת בני ישראל היתה על שניהם [מי? פתן מותנו כיד ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵנוּ עַל סִיר הַבְּשָׂר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹחֵם לְשִׁבְעָה, כִּי הָיוּ צָאֲתָם אֲתָנוּ אֶל הַמֶּדְבָּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בְּרַעַב]. ולכן השיבם משה בלשון רבים, וכלל גם את אהרן עמו באמרו "ונחננו מה". אבל העיקר בְּזֵאת הַמְדֻרָגָה הַנּוֹרָאָה הִיא הוּא לְבַד (נפש החיים שער ג' פ"ג).
7. עי' פירוש המשנה לרמב"ם (כלים פרק ל' משנה ב') שכתב: "אספקלריא - הוא המכסה אשר יעשה לראות מאחוריו, והוא אצלי מילה מורכבת, 'ספק ראי'ה'. וזה שְׂרָאָה אחורי המכסה - שהוא מזוכית או מן דבר ספירי (=שקוף) - לא יראָה במקומו האמיתי, כמו שהתבאר בחכמת המבטים, וכן לא יראָה על שיעורו האמיתי. ויקראו החכמים המכסה הבהיר מאד אשר לא יסתיר דבר מאחוריו, אספקלריא המאירה", וע"ש מה שכתב בענין משה רבינו. ועי' גם בשמונה פרקים לרמב"ם, פרק שביעי. ורבינו בחיי (בהקדמה לפרשת וארא) כתב: "מלת אספקלריא - נוטריקון היא, ספק קלריא, כלומר שפע אורה, והיא מראה זכה מצוחצחת, כענין הזוכית הוזהר והמבטיק שאדם רואה מחוץ מה שבתוכו".
8. ולכן, בימי יאשיהו, כשרצו לדרוש את ה', וחששו שדברי הנבואה שישמעו מן הנביא לא יהיו טובים, מבואר בגמ' שפנו אל חולדה הנביאה (מל"ב כב, יג-יד) ולא אל ירמיהו, [שגם הוא היה באותו זמן, והיה גדול מחולדה הנביאה], "מפני שהנשים רחמניות הן" (מגילה יד, ב). ובאר ב"פרי צדיק" (פרשת מטות אות ב'), שזהו מן הטעם הנזכר כאן למעלה, שהנביא משפיע על אופי הנבואה על פי כוחות הנפש שלו, ולכן פנו אל חולדה, כדי שהנבואה תתפרש על ידה באופן רחמני יותר. [אך עי' מהרש"א (שם) שפירש, שודאי לא סברו שתשתנה הנבואה לטובה מפני שנשים רחמניות הן, אלא סברו שתבקש עליהם רחמים לשנות הגזרה מרעה לטובה].
9. וגם אצל החכמים, [שהם עדיפים מן הנביאים (ב"ב יב, א)], מציינו, שלכל אמורא היה סגנון דיבור משלו (עי' תוס' כתובות ב, ב ד"ה פשיט).
10. וזהו שתיקנו לומר בכרכת ההפטר, "אשר בחר בנביאים טובים, ורצה בדבריהם הנאמרים באמת". דקשה לכאורה, מה שייך לומר על דברי הנביאים "ורצה בדבריהם"? והרי דבריהם הם דברי ה' בעצמו שנאמרו להם! אלא שהנביא מעבד ומבטא את הנבואה כפי סגנונו, ועל כן אנו אומרים "ורצה בדבריהם הנאמרים באמת". היינו, שנרצית לפניו ית' הנבואה כפי שסיגן אותה הנביא על פי כוחות נפשו. [וזהו מפני שהקב"ה בחר ב"נביאים טובים", שכוחות נפשם הם טובים וישרים, לפרש את מראה הנבואה באופן שיהיה רצוי לפניו ית'].
11. וכן חלום, הוא אחד מששים לנבואה (ברכות נז, ב), ובכל זאת - כל החלומות הולכים אחר הפה (שם נה, ב), ופתרונם מושפע מרוח הפותר.
12. וכעין זה כתב גם ה"משך חכמה", דמן ההכרח לומר שהקב"ה שלל ממשו רבינו את הבחירה. דאל"כ, מנין לישראל לדעת, שכל מה שאומר להם משה רבינו הוא אכן דברי ה' ? ואולי הוא משנה את דברי ה' ? "ועל כרחין, שהשי"ת שלל ממנו הבחירה לגמרי, ונשאר מוכרח כמלאכים" ("משך חכמה", הקדמה לחומש שמות). אלא שדברי ה"משך חכמה" רק מבארים, למה לא היה מקום לחוש שמשו רבינו משנה את דברי ה' ב זרדן, ח"ו. ובדברי הרב שליט"א מתבאר, למה לא היה מקום לחוש שמשו רבינו משנה את דברי ה' בשוגג, מחמת השפעת מידותיו על אופן ניסוח הדברים, כאשר בא למסרם לבני ישראל. [ולהלן יתבאר עוד, למה לא היה מקום לחשוש שמה מלכתחילה לא הבין משה את דברי ה' כראוי, וטעה בהבנתם].
13. וכתב הרמב"ן (שמות ו, יא), שזהו מה שהתורה אומרת תמיד, "וידבר ה' אל משה לאמר". "כי מלת 'לאמר' [באה] להורות על בירור הענין בכל מקום. וידבר ה' אל משה באמירה גמורה, לא אמירה מסופקת, ולא ברמו דבר. ולכן יתמיד זה בכל התורה, כי נבואת משה פה אל פה ידבר בו, ולא בחידות". [ויש לציין, שמה שנבואת משה היתה בבחינת "אספקלריא המאירה", כמבואר לעיל, יש שביארו שהכונה היא לענין המבואר כאן, שכבר במראה המקורי שקיבל משה רבינו, המראה היה ברור ומובן, ולא בבחינת חידות].
14. ובאמת, שאר הנביאים לא נזכרו למדרגת נבואה זו, כי לא נאמרו על ידם שום מצוות והלכות, נכדאיאת בחז"ל: "אלה המצוות (ויקרא כז, לד) - שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה" (יומא פ, א)]. כי אם דברי תוכחה והוראות שעה והעיתות הבאות עליהם (עי' "גור אריה" במדבר ל, ב).
15. ומה שמצינו גם בישעיהו וירמיהו שנתנבאו בלשון "זה הדבר" (עי' מל"ב יט, כא; ישעיהו טז, יג; שם לז, כב; ירמיהו לח, כא), הנה בכל המקומות הללו, תיבות "זה הדבר" אינן לשון הנביא לפני תחילת דברי נבואתו, אלא הן חלק מדברי הנבואה עצמם - וכפי הנראה למעיין בפסוקים - ובכ"ג אין לשון זו מגדירה באיזו מדרגת נבואה נאמרו הדברים לנביא. [ובפרט יש להבחין, שבג' מקומות מתוך הארבעה הנ"ל (מל"ב יט, כא; ישעיהו לז, כב; ירמיהו לח, כא), עוד לפני לשון "זה הדבר" מופיעה גם הלשון "כה אמר ה'", שהיא תחילת דברי הנביא והקדמתו לדברי הנבואה שעומד לומר, והיא זו שמגדירה את מדרגת הנבואה דא"כ (עי' מל"ב יט, כ; ישעיהו לז, כא; ירמיהו לח, יז)].
16. כך באר המזרחי (במדבר ל, ב), וז"ל: "מלת 'פה' מוּרָה על מַן הַעֲנִין, ומלת 'זה' מוּרָה על הַעֲנִין הרמוז בעינו. מפני שכל הנביאים... אין בהם יכולת לקבל רק המכוון מן הענין שהראו להם... ומשה רבינו... היה בו כח לקבל מה שהראו לו בעינו, כפי מה שהוא... מבלתי שום שינוי כלל". והנצי"ב (בביאורו לספרי, ריש פרשת מטות) דחה הבנה זו, וכתב: "חלילה לומר כן, דא"כ ניתן רשות להרהר אחר דבר הנביא, שלא כיון בלשונו יפה". כלומר, שמא לא הבין את דברי ה' בצורה הנכונה. [ולכן פירש, דשתי המדרגות שוות בתפיסת מראה הנבואה בעינו. אלא שבמדרגת 'פה אמר ה'" הנביא מדבר בכח עצמו אחר שכבר נסתלק ממנו מראה הנבואה, והוא מוסר מה שראה מקודם, בנוסח מדוייק שהושם בפיו, ואין הוא משנה בו כלום. משא"כ במדרגת 'זה הדבר' השכינה מדברת מתוך גרונו של הנביא תוך כדי ההתגלות הנבואית, ולא הנביא הוא שמדבר כלל, אלא השכינה. ומדרגה זו היתה רק למשה רבינו]. ולכאורה נראה, שגם לדעת המזרחי לא שייך שתהיה לנביא טעות בהבנת הנבואה, עד שיהיה מקום להרהר אחר דבר הנביא, שמא טעה בהבנת דברי ה'. דגם לדברי המזרחי, אין מקום לנביא לטעות בהבנת דברי ה', אלא שהוא מקבל אותם כ"חידות", והוא צריך להשקיע מאמץ מסוים מצדו בפענוחן. ומה שמצינו באברהם וביונה שטעו - יש ליישב, ואכמ"ל.
17. כלומר, לאלהים אחרים, לעבודה זרה (רש"י).
18. והמלבי"ם (במדבר ל, ב) פירש, דהטעם שמשו אמר שם "כה אמר ה'" ולא "זה הדבר", הוא מפני שהיו ישראל נוזפין או ממעשה העגל, ולכן לא שרתה שכינה על משה במדרגה כזו שיוכל להתנבא ב"זה הדבר" (ועי' כעין זה ברש"י דברים ב, טז בענין חטא המרגלים). ועוד י"ל, דכיון שלא נתחדשה בדיבור זה של משה שום מצוה ושום הלכה, ורק היתה כאן הוראה למעשה לדון ולהרוג את עובדי העגל [ע"פ הציווי: "זָבַח לְאֱלֹהִים יִתְּרָם"], א"כ לא היתה דרושה כאן נבואה במדרגה המיוחדת של "זה הדבר", הנדרשת למסירת התורה, ודי היה בנבואה במדרגה רגילה, כמו שאר הנביאים (ועי' לעיל הערה 14).
19. בתורתו - של הלומד. כי אם "בתורתו" הכונה היא לתורת ה', א"כ היה לו לומר בקיצור: "כי אם בתורת ה' חִפְצוּ, וְכִּי יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה".